

Zelfmoord van Ajax

De Trojaanse oorlog *op oud-Griekse vazen (afb.¹)*

Inleiding

Oud-Griekse vaasschilders, zoals ‘Makron en zijn makkers’², lieten zich inspireren door alle aspecten van het leven, bijvoorbeeld sport (afb.), denksport (afb.), onderwijs (afb.), mythologie (afb.), oorlog (afb.) en ook toneel (afb.)

Zij woonden, om ideeën op te doen toneeluitvoeringen bij van bijvoorbeeld Euripides: *Medea*, die haar eigen kinderen vermoordde (afb.) en Sophocles: *Antigonè* (afb.).

Met name de Trojaanse oorlog (1184 v. Chr.), waarvan Homerus (8e eeuw v. Chr.) in de *Ilias*³ episodes uit de eindfase beschrijft, heeft veel vaasschilders geïnspireerd. Aan de hand van afbeeldingen daarvan op amfora's en dergelijke zou je er een beeldverhaal van kunnen maken. Dat heb ik in het nu volgende geprobeerd, me daarbij

¹ Mijn powerpoint-presentatie zit hier niet bij; zie afbeeldingen op internet ‘ancient greek pottery images’.

² Zie J. M. Hemelrijk: *Makron en zijn makkers, Vaasschilders in Athene 525-475 v. Chr.* (2009)

³ Griekse naam voor Troje; Grieks woordenboek geeft ook Troia: landstreek en hoofdstad in N.W. Klein-Azie

beperkend tot vaasschilderingen, geïnspireerd door de *Ilias* en de *Odyssee* van Homerus en toneelstukken van vooral Euripides (ca. 480 - 406):⁴ *Andromachè*, *De Cycloop*, *De Trojaanse vrouwen*, *Electra*, *Iphigeneia in Aulis*, *Iphigeneia in Tauris*..

De Trojaanse oorlog

Anders dan men vaak denkt, beschrijft Homerus in zijn *Ilias* niet de hele, tien jaar durende, Trojaanse Oorlog. Hij behandelt slechts 50 dagen uit het laatste jaar, beginnend met de boosheid van Achilles⁵ vanwege zijn door Agamemnon, met machtsmisbruik (afb.), ingepikte geliefde Briseïs, en eindigend met de afschuwelijke dood en begrafenis van Hector, Andromachès echtgenoot, wiens lijk drie keer door Achilles achter zijn strijdswagen rond de muren van Troje werd gesleept. (afb.)

Dat betekent dat de aanleiding voor de oorlog, de schaking (afb.) door de Trojaanse prins Paris van Helena, de beeldschone vrouw van Menelaos, koning van Sparta, er niet in staat evenmin als (afb. 16) de ondergang van Troje en wat daarna gebeurde.

Die, al eeuwenlang bestaande, mondeling overgeleverde mythes, zijn wel beschreven (dia!) door schrijvers van de Troje-cyclus zoals Arctinos van Milete (7^e eeuw v. Chr.) en Stasinos uit Cyprus in zijn *Cyprische Gezangen* (6e eeuw v. Chr.). “De meeste van die mythes (misschien wel allemaal), vermeld in dat boek⁶ waren al wel bekend ten tijde van de samenstelling van de *Ilias* en de *Odyssee*.” Gelukkig voor

⁴ Marie Delcourt-Curvers: *Euripide, tragédies complètes I, II*, Gallimard, 1962; in het Nederlands: Gerard Koolschijn: *Euripides Verzameld Werk*, 2002

⁵ Eerste versregel: Mènin aeide thea, Peleiadeo Achileos = Bezing, godin, de wrok van Peleus' zoon Achilles.

⁶ Stasinos: *Chants cypriens/Cyprische Gezangen*, 6e eeuw voor Christus. Zie internet. Het door mij in het Nederlands vertaalde citaat is ontleend aan Marie Delcourt-Curvers, *Euripide, tragédies complètes II*, Gallimard, Folio classique nummer 2105, 1962, blz. 769.

ons kenden Aischylos, Euripides en Sophocles hun werken ook, zodat wij via hen en hun navolgers zoals Shakespeare, Vondel, Racine, Goethe, Giraudoux, Sartre, Gluck, Berlioz, Strauss goed geïnformeerd kunnen worden.

Het voorspel van de oorlog:

Toen (afb.) koning Peleus en diens vrouw, de zeenimf Thetis, dochter van de zeegod Nereus, met elkaar trouwden, hadden ze de godin Eris =Tweedracht (afb.) om begrijpelijke redenen niet uitgenodigd voor hun bruiloft. Om het feest te vergallen gooide de beledigde godin toen een gouden twistappel tussen de bruiloftsgasten, met het opschrift 'tei kallistei', 'voor de mooiste vrouw'. Drie godinnen, Hera, de echtgenote van Zeus, Pallas Athene en Aphrodite, wilden die appel graag hebben: oppergod Zeus verwees hen voor een beslissing naar de ooit te vondeling gelegde en nu schapen hoedende (afb.) Trojaanse prins Paris: deze prins was te vondeling gelegd, omdat bij zijn geboorte was voorspeld dat hij voor zijn 30^e verjaardag de ondergang van Troje zou veroorzaken; hij gaf de appel aan de godin van de liefde, Aphrodite, omdat zij hem de meest aantrekkelijke belofte had gedaan: hij zou namelijk de mooiste vrouw op aarde krijgen. De twee andere godinnen hadden hem macht en wijsheid geboden. Nadat zijn vader Priamus, koning van Troje, hem na een gewonnen kampspel had herkend en weer als zoon erkend, stuurde hij hem, vergezeld van onder anderen Aeneas, met een opdracht naar Griekenland. Daar schaakte hij Helena (afb.), de vrouw van Menelaos, koning van Sparta. De dankbare Aphrodite zorgde ervoor dat Helena verliefd werd op hem en hij nam haar mee naar Troje. De voorspelling werd bewaarheid: een tienjarige, fatale oorlog volgde!

Aphrodite/Venus stond na haar uitverkiezing door Paris natuurlijk aan de kant van Troje; dat gold ook voor Apollo, de beschermgod van Troje. De afgewezen godinnen Hera en Athena waren vanzelfsprekend voor de Grieken.

Toen de Grieken, die een grote zeemacht hadden uitgerust, te lang in de haven van Aulis moesten wachten op gunstige wind, dreigde er een ramp: Kalchas, de priester die de goden had geraadpleegd, meldde dat legeraanvoerder Agamemnon zijn dochter Iphigeneia op het altaar moest offeren aan de godin van de jacht, Artemis (afb.), die hij als jager beledigd had. Euripides heeft zich daardoor laten inspireren voor zijn toneelstukken *Iphigeneia in Aulis* en *in Tauris*. Op het laatste moment spaarde de godin Artemis het slachtoffer: het mes doodde niet Iphigeneia, maar een hinde. Op een wonderlijke manier belandde zij bij de Tauriërs op de Krim. Volgens Herodotus (*Historiën* IV, 103) offerden de Tauriërs vreemdelingen aan de godheid Iphigeneia: hun afgehakte hoofden werden op een stok als wachters bovenop hun huizen geplaatst.⁷

De oorlog:

Aan de kant van Griekenland vochten onder anderen mee Agamemnon, koning van Mycene en broer van Menelaos, beiden getrouwd met de zussen Helena en Clytemnestra; Odysseus, koning van het eiland Ithaka in de Ionische Zee; Achilles, zoon van koning Peleus en de zeegodin Thetis: zij had hun zoon als baby ondergedompeld in de Styx, de rivier van de onderwereld. Behalve aan de hiel waaraan zij hem had vastgehouden (Achillespees/-hiel!), was hij onkwetsbaar; zijn bijzonder sterke wapenrusting was gemaakt door de god van het vuur Hephaistos/Vulcanus.

---

⁷ Zie Marie Delcourt-Curvers, *Euripide II*, blz. 769 en Internet: Herodotus, *Historiën*.

Zijn vriend Patroclos (afb.), hier door hem medisch behandeld, mocht die wapenrusting, zo zullen we verderop zien, van hem lenen.

Hector, evenals Paris een zoon van koning Priamus van Troje, was de aanvoerder van de Trojanen. Grieken en Trojanen deden niet voor elkaar onder in dapperheid, zodat de oorlog heel lang onbeslist bleef. Bovendien was er ruzie tussen Achilles en Agamemnon vanwege Briseïs (afb.), die zo hoog opliep dat Achilles weigerde nog langer deel te nemen aan de strijd. Hector stelde daarom voor de oorlog te beslissen met een duel tussen (afb.) Menelaos en Paris: de beslissende inzet daarvan was Helena. Als Menelaos won, zou de oorlog voorbij zijn. De sterkere Menelaos dreigde te winnen, maar Aphrodite redde Paris door hem in een wolk/mistvlaag aan het strijdtoneel te onttrekken. De oorlog was dus nog niet beëindigd! Ook een tweede duel (tussen Ajax en Hector) bleef onbeslist: het invallen van de avond maakte er een eind aan. Uit respect voor elkaar wisselden ze geschenken uit: Hector gaf zijn zwaard aan Ajax en hij kreeg diens gordel.

Patroclos probeerde zijn vriend Achilles te overreden weer aan de strijd deel te nemen. Deze bleef echter weigeren. Hij leende hem wel zijn wapenrusting, maar Patroclos werd desondanks door Hector in de strijd gedood, en verloor bij die gelegenheid de kostbare wapenrusting. Na een gevecht om zijn lijk werd dat van het slagveld gedragen. (afb.). Om de dood van zijn vriend te wreken, besloot Achilles, voorzien van een nieuwe wapenrusting, opnieuw gemaakt (afb.) door Hephaistos/Vulcanus, weer mee te vechten: hij doodde Hector (afb.) en sleepte diens lijk (afb.) driemaal achter zijn strijdswagen rond de muren van Troje. Priamus, beschermd door Hermes, de god van de reizigers, ging

naar het Griekse kamp om Achilles te vragen hem, in ruil voor kostbare geschenken, het lichaam van zijn zoon terug te geven (afb.).

Homerus' *Ilias* eindigt met de weeklachten van zijn vrouw Andromachè, zijn moeder Hekabè en Helena, de door zijn broer Paris geschaakte vrouw. Daarna wordt Hector in zijn graf gelegd en de laatste zin van de *Ilias* luidt: “Zo verzorgden zij de begrafenis van de paardentemmende Hektoor, ὥς οἱ γ' ἀμφίεπον τάφον Ἑκτορος ἵπποδάμοιο.”⁸

Enkele aanvullingen:

-Achilles' dood:

Over de dood (afb.) van Achilles, die ook niet in de *Ilias* wordt besproken, bestaan meerdere versies: de god Apollo zou vertoornd zijn geweest over zijn houding en hem vanuit een wolk met een zilveren pijl in zijn kwetsbare hiel geraakt hebben; volgens een andere versie zou Paris, geholpen door Apollo, dat gedaan hebben. Hij blijkt overigens ook bij Homerus toch al kwetsbaar geweest te zijn, want in hoofdstuk XXI wordt hij zodanig verwond aan een elleboog, dat er sprake is van een spoor bloed: “σῦτο δ' αἶμα κελαινεφές = *het donkere bloed gutste eruit.*”⁹

Na zijn dood volgde er geruzie over zijn wapenrusting; uiteindelijk besliste loting (afb.) dat niet Ajax, die Achilles' lijk van het slagveld weggedragen had (afb.), maar Odysseus die zou krijgen. Ajax, zo vertelt Sophocles in de gelijknamige tragedie, was daarover zo kwaad dat hij in zijn razernij zelfmoord pleegde (afb.) door zich op zijn zwaard te storten. Later gaf Odysseus (afb.) de wapens aan Neoptolemos, de zoon van Achilles.

⁸ Zie de Grieks-Nederlandse tekst van Ben Bijnsdorp op internet: *Homerus' Ilias*, XXIV, vers 804.

⁹ Ben Bijnsdorp: *Homerus' Ilias* (Grieks -Nederlands), boek XXI, vers 167

Op de vazen zijn ook verscheidene tweegevechten afgebeeld die slecht afliepen voor tegenstanders van Achilles. Zo werd Pentesileia (afb.), koningin van de Amazonen, een volk van krijgshaftige, eenborstige vrouwen¹⁰, die de Trojanen steunden, door Achilles gedood. Toen hij haar helm afzette en zag hoe knap zij was, had hij daar spijt van.

Ook Memnon (afb.), mythische koning van Ethiopië, zoon van Eos/ de Dagenraad, en Trojes bondgenoot, moest het tegen hem afleggen. De goden hadden via miniaturen op een weegschaal bepaald wie zou winnen. Zijn moeder was daarover zo bedroefd, dat haar tranen, veranderd in dauwdruppels, daar nog steeds aan herinneren.

-Troilos, de jongste zoon van Hekabè en Priamus, was, althans dat is één versie van het verhaal, verliefd op Briseïs, die als oorlogsbuit concubine van Achilles werd. Hij werd door Achilles (afb.) in een hinderlaag gelokt en onthoofd. Een andere versie zegt dat Achilles het niet kon verdragen dat zijn avances door de knappe Trojaan werden afgewezen. Het verhaal werd in de middeleeuwen aangepast door Chaucer en in de 17^e eeuw door Shakespeare (1564-1616).

-Laokoön (afb):

Ook het ellendige levenseinde van de Trojaanse priester Laokoön, die zich verzette tegen het binnenhalen van het ‘paard van Troje’, wordt niet besproken in de *Ilias*, maar behoorde wel tot de al eeuwenlang bekende canon van de mondeling overgeleverde mythes. Laokoön werd samen met zijn twee zoons gewurgd door slangen die uit de zee kwamen. Na die moordpartij vluchtten die slangen naar de

---

¹⁰ Grieks mazos=borst: om goed met pijl en boog te kunnen schieten, was een van hun borsten geamputeerd.

tempel van Pallas Athene, waar ze zich onder haar schild
blijkbaar veilig voelden. Vergilius vertelt deze mythe in zijn
Aeneïs.

-Het Paard van Troje (afb)

Wat de onder leiding van Odysseus uitgevoerde list met
het houten paard betreft, nog het volgende: niet
Homerus (afgezien van een korte passage in de *Odyssee*)
maar Arctinos van Milete vertelt deze mythe, namelijk in
zijn *Ilioupersis/De verwoesting van Troje* en Vergilius in
zijn *Aeneïs*. Op Internet vindt men allerlei ideeën over het
paard: het was een stormram, het gaat om een
verwoestende aardbeving, het was een schip, een
'zeepaard', gestuurd door de zeegod Poseidon. Het was
gemaakt door Epeios in opdracht van Athena. (Od., VIII,
494; XI, 523)

-Aeneas, zo vertelt Vergilius (70-19 v. Chr.) in zijn *Aeneïs*
ontvluchtte (afb. 45) het brandende Troje, met zijn oude
vader Anchises op zijn schouder en zijn zoontje Ascanius
aan zijn hand. Geholpen door de goden Jupiter, Neptunus
en Venus, belandde hij in Italië, na onder andere een
liefdesaffaire gehad te hebben met Dido, koningin van
Carthago, die na zijn vertrek uit wanhoop zelfmoord
pleegde. Als voorvader van Romulus staat hij aan de basis
van de stichting van Rome en het Romeinse Rijk.
Verzorgingstehuis Aeneas in Breda dankt zijn naam niet
aan deze Aeneas maar aan de Bijbelse Eneas uit
Handelingen 9.

-Odysseus reisde na de oorlog terug naar zijn vrouw
Penelopè op het eiland Ithaka. Dat is het onderwerp van
Homerus' *Odyssee*. Die reis duurde net als de Trojaanse
oorlog tien jaar: zo lang, onder andere omdat hij eerst

zeven jaren, gedwongen, in de grot van de zeenimf Calypso door moest brengen. Daaraan voorafgaande had hij de cycloop Polyfemos (afb.) met een aangepunte stok al blind gemaakt, om daarna, hangend onder de buik van een schaap, te ontsnappen (afb.). Euripides heeft dat boeiend beschreven in zijn toneelstuk *De Cycloop*. Dankzij de interventie van oppergod Zeus, die zijn zoon Hermes naar Calypso (afb.) had gestuurd, kon Odysseus zijn reis vervolgen op een zelfgemaakt vlot; Poseidon werkte hem echter tegen door een geweldige storm te veroorzaken, zodat Odysseus van het vlot geslagen werd en aanspoelde op het eiland van de Faiaken, waar (afb.) hij op het strand, “hupnoui kaj kamatooi arèmenos, door slaap en uitputting overmand”¹¹, door Nausikaä, de dochter van koning Alkinoös, werd ontdekt: zij nam hem mee naar het paleis, waar hij als een gast werd ontvangen. Hij vertelde daar over zijn zeven jaren bij Calypso en moest huilen toen er een lied over de inname van Troje met het houten paard werd gezongen, waarna hij zijn verdere wederwaardigheden vertelde: onder andere hoe hij na zijn affaire met de tovenares Kirkè, die zijn metgezellen in zwijnen had veranderd (afb.) en daarna weer omgetoverd had tot mensen, in de huidige Oekraïne terecht kwam, het “land van de Kimmerische mannen.”¹² Daar bracht hij, op de plaats die Kirkè had beschreven, het rituele offer, dat hem toegang gaf tot de (afb.) onderwereld, waar hij o.a. de schim van zijn moeder ontmoette en van Agamemnon. Die vertelde hem hoe hij bij zijn thuiskomst vermoord was: (afb.) “Aigisthes zorgde voor mijn doodslot (...) met hulp van mijn verderfelijke vrouw.”¹³ Daarna, hoe hij was in de

---

¹¹Internet: Ben Bijnsdorp: *Homerus' Odyssee*, boek VI, vers 2

¹² Zie mijn probuslezing van 2015 op mijn website <http://www.wimspapens.nl/>

¹³ Ben Bijnsdorp, *Odyssee*, boek XI, vers 409,410

oren van zijn mannen had gestopt en zichzelf aan de mast van zijn schip had laten vastbinden om aan de lokroep van de Sirenen (afb.) te ontsnappen. Hoe hij, na veel avonturen uiteindelijk nu bij de Faiaken terecht was gekomen.

Na zijn relaas bereikte hij, in een lange, diepe slaap gedompeld, met een door Faiaken bemand schip, zijn eiland Ithaka. Onherkenbaar vermomd door de godin Athene, ging hij op weg naar zijn paleis. In de buurt daarvan werd hij toch herkend, door (afb.) zijn hond Argos. Als een oude bedelaar ging hij zijn paleis in en werd hij pas na een test door Penelopè herkend. Zij was jarenlang lastiggevalen door mannen, die met haar wilden trouwen. Om van het af te zijn, had ze een list bedacht: ze zei tegen de vrijers dat ze bezig was aan het weven van een grote lijkwade (afb.) voor haar schoonvader en dat ze daarom voorlopig niet gestoord mocht worden. Het weefsel dat zij overdag maakte, vernietigde zij 's nachts. Toen de vrijers dat in de gaten kregen, maakten zij haar 't leven nog moeilijker. Alles bij elkaar was Odysseus twintig jaar weggebleven: zij wist dat niemand in staat was met pijl en boog te doen wat hij kon, namelijk een pijl door de steelgaten van twaalf achter elkaar opgestelde bijlen schieten. Toen niemand daartoe in staat bleek te zijn behalve Odysseus, was het bewijs geleverd. Als straf werden alle vrijers door Odysseus naar de onderwereld (afb. 56) gestuurd, en “daarna genoten de twee van elkaars omhelzing in liefde en van elkaars verhalen.”¹⁴

Trojaanse vrouwen:

---

¹⁴ Ben Bijnsdorp, *Homerus' Odyssee*, XXIV, vers 300/301: vertaling enigszins aangepast.

Euripides vertelt in *Trojaanse vrouwen*¹⁵ dat zij werden verloot aan Grieken uit allerlei landstreken. De vrouwen van de leiders kregen natuurlijk een ‘voorkeursbehandeling’:

Hekabè (afb.), de vrouw van koning Priamus, werd toegewezen aan Odysseus. Als zij het lijk van haar kleinzoon Astyanax ziet, die van de stadswallen naar beneden is gegooid, zegt zij bitter: “Nee, jij zult mij niet begraven. Ik, oude vrouw zonder vaderland, zonder kinderen, ga jou ter aarde bestellen, arm kind!”

Cassandra (afb.), dochter van Hekabè en zus van Hector en Paris, moet Agamemnon dienen, als ‘echtgenote in de schaduw’ en hoopt hem dan te kunnen vermoorden. De godin Pallas Athene, beledigd omdat Ajax ‘de kleine’ Cassandra uit haar tempel had gesleurd en niet gestraft was, keerde zich nu tegen de Grieken en wil hen met de hulp van Zeus (bliksem) en Poseidon (zee) tegenwerken op hun terugreis.

Helena werd door Menelaos bedreigd met de dood (afb.); zij vond dat niet juist omdat zij naar haar mening slachtoffer was geworden van Aphrodite, die haar had misbruikt om de gouden appel van Paris te krijgen. Hekabè gaf Menelaos het advies niet op hetzelfde schip met de verleidelijke Helena terug te varen naar Griekenland. “Ik zal je advies opvolgen”, antwoordde hij, maar dat bleek een loze belofte te zijn. (afb.) Volgens Euripides (*Helena*) zou Paris slechts de schim van Helena geschaakt hebben.

Andromachè, de vrouw van Hector (afb.), werd als oorlogsbuit geschonken aan de zoon van Achilles, Neoptolemos/Pyrrhus. Die had haar schoonvader Priamus

¹⁵ Gebruikte editie *Les Troyennes* in Marie Delcourt-Curvers: *Euripide, Tragédies complètes II*, blz. 712-765

doodgeslagen met het lijk van haar zoontje Astyanax (afb.); Astyanax was van de stadsmuur naar beneden gegooid.

Clytemnestra en haar zus Helena lieten beiden hun man in de steek. Helena, of was het slechts haar schim zoals Euripides vertelt in de gelijknamige tragedie, liet zich schaken door Paris; Clytemnestra liet zich verleiden door Egisthes, een neef van haar man¹⁶; met haar medewerking doodde die (afb.) Agamemnon na diens terugkeer uit Troje. Dochter Electra die dit had meegemaakt, bezwoer haar broer Orestes hun vader te wreken, wat leidde tot een dubbele moord (afb. 64), zoals verteld door Aischylos (*Oresteia*), Euripides (*Electra*, *Orestes*), Sophocles (*Electra*).

Aischylos behandelt in zijn *Oresteia* de moord op Agamemnon en daarna de wraak van Orestes en Electra:

Met vuursignalen vanaf bergtoppen werd doorgegeven dat Troje was ingenomen. De oorlog, begonnen om de schaking van Helena door Paris te wreken, is nu voorbij. “Laat hem in huis een trouwe vrouw aantreffen”, zegt Clytemnestra huichelend. Agamemnon dankt de goden “nu een ongehoorde roof door ons gewroken is.” Clytemnestra nodigt hem na zijn terugkomst uit binnen te gaan “in een huis dat hij nooit had verwacht.” Waarzegster Cassandra, zus van de gesneuvelde Hector en Paris, die als oorlogsbuit, “geschenk van het leger”, aan Agamemnon was toebedeeld, wil hem niet naar binnen volgen: zij vertelt wat Agamemnon in het paleis overkomt en voorziet haar eigen lot: “Mij wacht de snee met het tweesnijdend zwaard.” Alles wat zij voorspelt, gebeurt. Clytemnestra zegt dat zij hun verdiende loon hebben

---

¹⁶ Zoon van Thyestes, een oom van Agamemnon

gekregen: Agamemnon omdat hij hun dochter Iphigeneia op het altaar geofferd heeft; Cassandra, want zij is “zijn minnares die hij naast mij in zijn huis bracht als een toegift bij het genot met mij in bed.”

Het wachten is nu volgens het koor op Agamemnons verbannen zoon Orestes, die “met Gods zegen hier terug kan keren, als de machtige moordenaar van die twee.”

Orestes gaat naar het paleis en vertelt daar, als list, dat hij omgekomen is. Clytemnestra laat de ‘vreemdeling’ een slaapvertrek geven. Egisthes “wil de bode zien en grondig ondervragen. Ik wil weten of hij in de buurt was toen de jongen stierf.” Alleen geluiden doen dan vermoeden wat er achter de schermen gebeurt... Clytemnestra verzet zich tevergeefs tegen haar noodlot, maar Orestes is onverbiddelijk: ‘Wat niet gebeuren mag, moet nu gebeuren.’

[Orestes beroept zich op de belofte van Apollo, “de Delphische orakelgod, die mij te kennen gaf dat ik vrijuit zou gaan als ik die daad beging.” Toch is hij bang voor zijn moeders wraakgodinnen, die hem, vermomd als woedende honden, bedreigen. Om gereinigd te worden, moet hij naar Delphi gaan, naar Apollo’s tempel. Dat is het volgende onderwerp van de *Oresteia*.]

In Sartres aan Electra en Orestes gewijde toneelstuk (afb.) **les Mouches/De Vliegen** (1943) arriveert de dan achttienjarige Orestes in zijn vaderstad Argos op de dag van de jaarlijkse dodenherdenking, vijftien jaar nadat zijn vader Agamemnon door zijn vrouw Clytemnestra en haar minnaar Egisthes is vermoord. Het ‘dodenfeest’, speciaal gewijd aan Agamemnon, is door Egisthes opgelegd aan

iedereen en de Furiën, vermomd als wraakzuchtige vliegen, belagen de inwoners van Argos.

Na Egisthes gedood te hebben, ontdekt Orestes tot zijn verbazing dat Electra hun moeder wil sparen: “Zij kan ons geen schade meer berokkenen.” “Dan doe ik het alleen”, zegt hij. Toch is Electra daarna ook niet trots op het gebeurde: zij is bang dat ze voor altijd als de moordenaars van hun moeder beschouwd zullen worden. Orestes is overtuigd dat hij goed gehandeld heeft: “Ik heb mijn daad gesteld, Electra, en die daad was goed.” Hij staat helemaal achter zijn daad en heeft, in tegenstelling tot Egisthes, “le courage de ses actes.”

Elektra en Orestes brengen de nacht veilig door in de tempel van Apollo, maar de volgende morgen wordt Electra gekweld door de wraakgodinnen die haar vertellen dat haar moeder erg heeft geleden. Dat maakt haar nog onzekerder.

Jupiter probeert dan ook haar te verleiden: hij is immers gekomen om hen te redden, “Je suis venu pour vous sauver.” (blz. 106) In ruil voor een beetje berouw, zal zij gezond en wel, verder mogen leven. Electra lijkt daar wel oren naar te hebben, ofschoon Orestes haar nog op andere gedachten probeert te brengen: “Electra, Electra, nu ben je schuldig”.

Jupiter probeert tevergeefs ook Orestes te overtuigen van zijn ongelijk, maar die zwicht niet voor zijn aandrang, en beroept zich op zijn vrijheid. Dit sleutelwoord in het existentialistisch denken van Sartre is al gebruikt in een eerder gesprek tussen Jupiter en Egisthes:

Jupiter: “Het pijnlijke geheim van Goden en koningen is dat de mensen vrij zijn.”

Egisthes: “Een vrij mens in een stad is als een schurftig schaap in een kudde. Het zal heel mijn koninkrijk besmetten.”

Jupiter: “Wanneer de vrijheid eenmaal in een mensenziel ontvlamt, dan kunnen de Goden niets meer tegen die mens beginnen.”

Jupiter tot Orestes: “Ik heb je geschapen, ik heb alles geschapen. Zie je die planeten die keurig geregeld voorbij rollen, zonder ooit tegen elkaar te botsen? Ik heb de loop ervan geregeld.”

Orestes: “Heel jouw heelal is niet voldoende om mij ongelijk te geven. Jij bent de koning van de Goden, Jupiter, de koning van de stenen en van de sterren, de koning van de golven van de zee. Maar jij bent niet de koning van de mensen.”

Jupiter: “Ik zou jouw koning niet zijn, onbeschaamde larf. Wie heeft jou dan geschapen?”

Orestes: “Jij. Maar je had mij niet als vrij mens moeten scheppen.

Jupiter: “Ik heb je je vrijheid gegeven om mij te dienen.”

Orestes: “Dat is mogelijk, maar zij heeft zich tegen je gekeerd en daar kunnen we geen van beiden iets tegen doen. Ik ben mijn vrijheid. Nauwelijks had je mij geschapen of ik behoorde je al niet meer toe.”

Electra vraagt hem dan geen godslastering toe te voegen aan de begane misdaad... en Jupiter zegt: “Zelfs je zus laat

je nu in de steek.” ”Jouw vrijheid is alleen maar schurft, die je jeuk bezorgt. Zij is slechts een ballingschap.”

Orestes: “Je hebt gelijk: ballingschap.”

Jupiter: “Kom bij mij terug: ik ben die alles vergeet, bij mij vind je rust.”

Orestes: “Ik zal niet terugkomen onder jouw wet: (...). Duizend wegen zijn er die naar jou leiden, maar ik kan slechts mijn eigen weg volgen.”

Had ik je maar nooit gekend, zegt Electra: “Je hebt me in bloed gedompeld, alle vliegen zitten me achterna!” Ze wil Orestes niet vergezellen “naar de andere kant van de rivieren en de bergen, waar [volgens hem] een andere Orestes en Electra op ons wachten. Die moeten we geduldig zoeken”. Electra wil hem niet meer horen, is bang van de vliegen en vraagt Jupiter om bescherming. Haar laatste woorden luiden: “Ik heb berouw, Jupiter, ik heb berouw.” “Arme Electra”, zegt Orestes.

Als besluit spreekt hij de inwoners van Argos toe: hij vergelijkt zich met de rattenvanger die met zijn fluit een stad verlost heeft van het ongedierte. Door zijn daad heeft hij, Orestes, hen bevrijd van de last die al vijftien jaar op hen drukt. Hij neemt die van hen over en vertrekt, gevolgd door de vliegen...

La guerre de Troie n'aura pas lieu (1935), geschreven in het interbellum uit de vorige eeuw door Giraudoux, die zelf in 1914 aan de rivier de Aisne in zijn lies was geraakt [woordspeling “à l'aisne sur l'Aisne”, aan mijn lies aan de Aisne] heeft oorlog en vrede als hoofdthema. Het interbellum was een periode van oorlogsdreigingen: Hitlers boek *Mein Kampf/Mijn gevecht* (1925); Mussolini's

verklaring (april 1935): "Er komt dit jaar geen oorlog." Op 3 oktober 1935 viel Italië toch Ethiopië aan.

Hector wil om oorlog te vermijden dat Helena teruggaat naar Menelaos en onderhandelt daarover met de Grieken; oorlogszuchtige Trojanen willen dat niet, hebben zelfs een krijgslied: "Troje boven alles", wat als twee druppels water lijkt op het Duitse volkslied *Deutschland über alles*... Als de Griekse onderhandelaar door oorlogszuchtige Trojanen wordt gedood, zegt Hector tegen Andromachè: "Elle aura lieu.", "Die (oorlog) komt er toch."